

stališču slovenske duhovščine v njegovi škofiji, ki noče poučevati v šolah verouka v italijanščini; papež to stališče obsoja, „ker je verski pouk problem, ki ga je treba gledati z nadnaravnega in ne z nacionalističnega vidika“ (str. 154). Važna je nadalje odprava slovanskega bogoslužja v reški škofiji, ki jo je odredila Sacra Rituum Congregatio in Rimu l. 1934. in ki zaradi odpora slovanske duhovščine še ni izvedena. V zaključnih pripombah pravi avtor, da je jasno, da ne samo lokalni italijanski duhovniki in škofje, ampak tudi najvišje avtoritete v katoliški cerkvi in celo papež sam vedno bolj prihajajo pod vpliv italjanskega nacionalizma; viden dokaz tega neprevidnega sodelovanja s fašizmom, ki je nasprotno načelom pravega katolicizma, vidi v dragocenem križu, ki ga je podaril Pij XI. l. 1935. istrskemu izvršilnemu odboru društva „Italia Redenta“, enemu od glavnih društev za raznarodovanje tamkajšnjih Slovanov.

Zelo kratko je naslednje poglavje o gospodarskih razmerah, kjer govori avtor o koncu naših združnih zvez, o fašističnih sindikatih in o italijanski agrarni kolonizaciji Julijske krajine, ki se je začela l. 1935., potem ko je bila ustanovljena v ta namen posebna organizacija „Ente per la rinascita agraria delle Tre Venezie“, ki kupuje slovenska posestva in naseljuje na njih italijanske koloniste.

V zadnjih treh poglavjih opisuje avtor najprej fašistični teoristični sistem v prvih povojnih letih, nato fašistični policijski sistem in končno Tribunale Speciale ter njegovo delovanje v procesih, ki so se vršili proti članom slovenske in hrvatske manjšine v Julijski krajini.

Knjiga se omejuje na dejstva in se ne spušča v podrobne analize in v ideološka razglabljanja. Vendar pa dobimo iz nje vtis železne konsekventnosti sistema, v katerega je uklenjena naša manjšina. Dobro bi bilo, če bi bila knjiga prevedena še na kak drug svetoven jezik in če bi dobila sploh čim večjo publiciteto v mednarodnem svetu. Avtor se je povsem vživel v tujo publiko in ni zašel v običajno napako, da bi suponiral pri njej znanje, ki ga tujec o naših razmerah ne more imeti. Knjigo je prevedla iz slovanskega rokopisa v angleščino ga. F. S. Copelandova; nujno potrebno je, da izide čimprej tudi nespremenjeni originalni slovenski tekst. V knjigi je precej tiskovnih napak, kar je seveda razumljivo; naj omenim n. pr., da je treba postaviti na začetek in konec zadnjega odstavka na str. 154 (oz. prvega na str. 155) narekovaje, ker je dotični odstavek citat.

Fran Zwitter.

Iz tujih knjig

Nova knjiga o Jugoslaviji

Nekako pred letom dni je nemška akademija v Münchenu izdala knjigo z naslovom „Das Königreich Südslavien“. Delo vsebuje več razprav; njihov očitni namen je, služiti zblizanju med Jugoslavijo in Nemčijo; ta ideja se v Nemčiji trenutno zelo propagira. V knjigi je obdelan zelo obsežen material z temeljitostjo, ki smo je vajeni v nemških znanstvenih razpravah. Naloga, ki sta se je lotila avtorja, namreč študij o „narodu, pokrajini in kulturi“ ter o politični organizaciji Jugoslovanov gotovo ni bila lahka za inozemca, če vpoštevamo velike razlike v socialni strukturi in kulturi ter v političnih tendencah posameznih naših pokrajin. G. dr. Gesemann in g. dr. Haymann sta imela pred seboj ogromen material, ki sta ga strnila v sistematično razpravo, poslužujoč se vidikov in metod, ki so umestni pri razpravljanju o zapadnoevropskih razmerah, ki pa seveda niso popolnoma kos našim domačim. Inozemec, ki je naš razvoj v zadnjih dveh decenijah opazoval od daleč, je naravno v stalni izkušnji, da poskuša marsikak pojav iz naše države

tolmačiti po shemi, ki jo je vaju doma. Ni torej čuda, če so take shematične sodbe sem in tja nezanesljive.

Zadržal bi se predvsem pri razpravi g. dr. Gesemanna: „o narodu, pokrajini in kulturi“ ter pri osnovni avtorjevi misli o „patriarhalnosti“, ki se vleče kakor „rudeča nit skozi jugoslovansko zgodovino“. Najbrž se je avtor opiral na Jovana Cvijića, kateremu je ta misel posebno pri srcu. Avtor vidi v patriarhalnem ustroju posebne socialne, moralne in politične vrline in meni da tvori „patriarhalnost“ soliden temelj, na katerem je zgrajena naša državnost. Dr. Gesemannu meni, da najdemo na vsem današnjem jugoslovanskem ozemlju naselbine Dinarikov, ki so se izselili iz svojih rodni krajev v Dalmaciji, Črni gori, Bosni in Hercegovini, Dinarikov, ki so za avtorja nosilci patriarhalnega ustroja in ki so, raztreseni po vsej Jugoslaviji, vtisnili vsem njenim delom pečat patriarhalnosti.

S tem naziranjem je avtor zagrešil majhno nasilje nad dejstvi na ljubo svoji osnovni misli. Za Slovenijo, Hrvatsko Zagorje ali Vojvodino bo pač težko dokazati vpliv „dinarične patriarhalnosti“. Znano je, da so srbski emigranti v Vojvodini prišli čisto od drugod kot iz dinarskih pokrajin, prišli so namreč iz Kosova in Metohije. V Sloveniji pa prav gotovo nihče ne bo trdil, da se vpliv svoječasnih doseljencev iz juga, ki so se udomačili v Beli Krajini, resno opaža. Najmanj pa drži teza dr. Gesemanna o državnostnih vrlinah dinarskega tipa za Srbijo. Avtor posveča „Jugoslovanskemu Pijemontu“, Srbiji in njenemu jedru Šumadiji, posebno poglavje z naslovom „o politični misli Šumadije“. V tem poglavju trdi, da so iz dinaričnih govedarjev, „katere krasijo vrline ekspanzije, junaštva, ljubezni do svobode in patriarhalne morale, vzrasli politični vodje naroda, ki so tvorci nove Jugoslovanske države“. Pristavlja pa, da se vpliv doseljencev iz starosrbskih krajev opaža samo v mestih, zlasti v Beogradu, kjer je avtor občutil „levantinski veter“. Ta levantinski vpliv pa, tako meni avtor, je do neke mere paraliziral vpliv Šumadije, ki je zoblikovala „srbsko demokracijo“, to sintezo solidarnosti, prirojeno plemenu, ter partizanstva in protekcijonizma, ki je bistven za esnaf.

Res je, da imamo v notranjosti Srbije precej doseljencev iz Bosne in Hercegovine, napačno bi pa bilo, prisojati tem doseljencem kako zaslugo za osvoboditev Srbije in sicer iz preprostega razloga, ker so se doselili v že osvobojeno Srbijo. Bilo bi tudi popolnoma neprirodno, da bi se bili Bosanci in Hercegovci doseljevali v Srbijo, dokler je bila pod turškim jarmom, ki je Srbijo tiščal mnogo huje ob tla kakor Bosno in Hercegovino, kjer je uradniški element vendarle do precejšnje mere izšel iz pomuslimanjenih domačinov. Točno je, kar omenja dr. Gesemann samo mimogrede, da se je v severno Srbijo doselila množica ljudi z juga. Tok emigracije, ki je prodril do Vojvodine ter Srema in ki se je valil iz Kosova in Metohije, je puščal za seboj naselbine v Pomoravju in Šumadiji prav gori do Beograda. Vzroki te emigracije z juga so razumljivi: četudi je bil pritisk turškega režima v sev. Srbiji hud, ga je bilo vendarle mogoče lažje prenašati kot nečloveške metode Arnavtov, ki so s pravo bestijalnostjo uničevali v Metohiji in na Kosovem vse, kar so našli krščanskega. Po bitki na Kosovem se je začel ta arnavtski val širiti z Albanskih planin po kosovsko-metohijski planjavi s tako elementarno silo, da tudi turška državna oblast ni nič opravila proti njemu. Srbi so bili prepuščeni sami sebi in so zato izbrali edini mogoči izhod, namreč da se Arnavtom umaknejo in jim prepustijo svojo zemljo. Trditev dr. Gesemanna, da je bila Šumadija svoječase nenaseljen pragozd, se zgodovinsko nikakor ne da utemeljiti. Da igra „pleme“ posebno vlogo v goratih dinaričnih krajih, ni nič čudnega, saj so se rodbine v nepristopnih planinskih dolinah možle in ženile med seboj, da je rodbinska zavest ostala globlja kakor v ravnini. Isti pojav pa opazujemo tudi v

neslovanskih alpskih pokrajinah, v Švici, na Tirolskem in v Pirenejih. Mislim torej, da ni bil šumadijec pred turško invazijo nič manj Srb, z vsemi rasnimi lastnostmi, kot pa dinarični človek. Pač pa se je tip Srbijanca po turški invaziji in po pritoku izseljencev iz Stare Srbije, posebno pa iz Makedonije, bistveno spremenil. Dvomim pa o pravilnosti dr. Gesemannove trditve, češ da odtod izvirajo one vrline šumadije, ki so jo predestinirali, da postane jugoslovenski Piemont.

V tem prepričanju nas potrjuje študija dela, o katerem govorimo, študija g. dr. Haymanna „o politični organizaciji jugoslovanskega naroda“. Avtor te študije naglašja nadvse pomembni vpliv turške okupacije na strukturo poznejše srbske države. Dr. Gesemann je že omenil „levantinski veter“, ki piha po Beogradu. V čem se torej izraža v Srbiji turški vpliv na eni in levantinski na drugi strani? Kaj razumemo pod levantinizmom? Ono tipično mentalnost kristjanov, ki so živeli pod turškim režimom, mentalnost, ki kaže na eni strani brzino mišljenja, pomanjkanje vseh predsodkov in jak realizem, po drugi strani pa neko neiskrenost, zvitost, nezaupljivost in nezanesljivost. K tem lastnostim se pridružita še pomanjkanje inicijative in nagnjenje, da se dogodki ne izzivajo, pač pa se sprejmejo, kakor pridejo. To so lastnosti, ki se po navadi razvijejo v dolgi, neenaki borbi slabega proti nasilnemu močnejšemu. Tragike in nečlovečnosti tega boja ne moremo razumeti kljub vsemu, kar smo čitali o zgodovini Srbije, dokler ne vidimo njenih sledov na jugu države. Makedonija kaže še danes, 24 let po odhodu Turkov, jasne sledove režima, ki je 500 let kakor mora tlačil ljudi. Vidi se jim, da so 500 let veljali nekaj več kot živina, znatno manj pa kot človek. Bili so popolnoma brezpravni pred turško oblastjo, pred begi in agi. Kristjanu so kot meščanu bili zaprti vsi poklici razen poklica kramarja in obrtnika. Še Žid je v očeh Turka veljal več kot teptani slovanski krščanski človek.

Krščanska raja je imela proti turškim nasiljem samo orožje slabega: zvijačo, hlinjenje, potuhnjenost, podkupovanje in predvsem močno medsebojno solidarnost. Taka prošlost je izklesala tip balkanskega človeka, kateremu pripada ravno tako Belgrajčan kakor Skopljanec. Res je, da so te lastnosti precej obledele v krajih, kjer Turek že delj časa več ne gospodari in da so izrazitejšje tam, odkoder se je odpravil šele pred kratkim. Lastnosti človeka severne Srbije, ki se nam zde zagonetne in same sebi nasprotujoče, razumemo, čim smo prišli v stik z Makedoncem, ki se je osvobodil Turka šele pred dvema decenijema.

Redek je primer v zgodovini, da je narod, ki je 500 let živel kot zatiran suženj, obvaroval spomin na to, da je nekdaj bil nosilec kulturno in politično visoko stoječe državne organizacije in da je iz tega spomina črpal moč in si ohranil svojo narodnost in narodno žilavost, s katero se je pri prvi priliki otrešel tujega jarma. Ne morem si pa zamisliti, da bi takih 500 let ne pustilo svojih sledov na njegovi fiziognomiji.

Vse državno življenje Srbije je polno teh sledov. Tudi srbsko demokracijo, „ta zanimivi in poučni predmet“, kakor jo imenuje naš avtor, razumemo šele tedaj, če jo gledamo v okviru celotnega javnega življenja Srbije. Zavedati se moramo, da je srbski človek do svojega osvobojenja poznal iz lastne izkušnje samo eno državo, namreč turško, in da je mogel po osvobojenju urediti svojo lastno državno upravo samo po vzoru, ki ga je poznal. Nadalje ne smemo pozabiti, da Srbija ob času svoje osamosvojitve pa celo do 60ih let minulega stoletja, ni imela lastnega meščanskega stanu (krščanski Srb ni mogel v mestih, pa tudi v Belgradu ne, kupiti ali sploh posedovati nepremičnin). V mestih so živeli razen Turkov edino Grki, Cincarji in Židje, ki so se privlekli kot privesek turških vojaških pohodov do Donave in Save. Tako je prišlo do tega, da je prvi srbski uradniški kader izšel

skoro izključno iz teh neslovanskih elementov, ki so bili v tedanji srbski državi pač edini, do neke mere izobraženi element. Popolnoma pravilno naglaša g. dr. Gesemann, da so bile te neslovanske manjšine nosilci levantinizma v srbskih mestih.

Nesposobna koruptna samosilniška turška uprava je bila vzor in levantinci so bili njeni izvršilni organi. Mar se nam je potem čuditi, da je uprava Srbije v prvih letih njene samostojnosti bila vse prej kot vzorna? Turški uradniki se tudi 500 let po okupaciji niso smatrali na krščanskem ozemlju za nič drugega kot za tujce in uzorpatorje, ki jih nobena dolžnost ne veže glede interesov prebivalstva; skrbeli so samo za to, da sta vladala „mir in red“, in da izmolze gospodujoči razred muslimanskih ag in begov, ki so mu tudi sami pripadali, čim več iz dežele. Na kakšen državni interes niti pomišljali niso; misel, da bi država mogla poseči v gospodarsko življenje kot regulator, jim je bila popolnoma tuja; dali so pridobitvenim slojem proste roke, če so jim le dajali v obliki bakšiša del svojega zaslužka. Toliko zakonskih predpisov je pa le bilo, da se je iz krščanskega in židovskega trgovca iztisnil bakšiš, če ga ni plačal zlepa.

Da cincarski pravni nasledniki take turške administracije niso čutili mnogo solidarnosti s srbskim življenjem po deželi ter da so kratkomalo uradovali po podedovanih turških metodah, je precej jasno. Res je, da se je v osvobojeno Srbijo priselilo precejšnje število izobražencev iz Vojvodine, ki so prinesli s seboj čisto druge pojme o državni upravi. Ali na žalost jih je bilo premalo, da bi bili mogli zasesti vsa važnejša uradniška mesta. Vsekakor pa se jim mora predvojna Srbija zahvaliti domalega za vse, kar je bilo storjenega v zapadnoevropskem smislu.

500 let, ki so jih preživeli Srbi pod tiransko vladavino, je močno vplivalo na razmerje naroda do lastne svobodne države. Le-te se je narod oklenil z vsem srcem, kakor se more države okleniti samo narod, ki je 500 let ohranil spomin na svojo nekdanjo politično samostojnost in ki se je 500 let ohranil samo s svojo narodno solidarnostjo. Nova država je bila za Srba domačija in narod hkrati in uresničenje starih narodnih epov o propadlem carstvu. Kdor tako zelo visi na svoji državi, tega vladati ni težko in vladati Srbom res težko ni bilo; Srb je pokazal v vojni, kaj je sposoben dati državi in kaj ji žrtvovati.

Sedaj pa o „bistvu srbske demokracije“ kakor jo imenuje dr. Gesemann. Ne soglašam z avtorjem, da so srbske politične stranke neko nadaljevanje „solidarnosti v patriarhalni zadrugi“. Kdor pozna Srbijo, ve, da se prav pogostoma dogaja, da brata, ki živita v zadrugi, pripadata nasprotnima političnima strankama. Res pa je, kar je opazoval v Srbiji g. dr. Gesemann in kar označuje z družbeno enakopravnostjo: v isti gostilniški sobi res sedita kmet in general in ne redko vidiš šetati visokega uradnika z roko v roki s kmetom. Dr. Gesemann ima mogoče prav, če si pojasnjuje to demokratsko enakopravnost s 100 letnim turškim pritiskom, za katerega je bila vsa raja v svoji brezpravnosti enakopravna; mislim pa, da je ta enakopravnost tudi posledica sožitja s Turki, za katere je družabna enakopravnost verski princip. Za Turka so pred Alahom vsi muslimani enaki. Islam prepoveduje mogočniku in bogatašu, da bi s svojim nastopom in kazanjem svojega bogastva žalila svojo okolico. To velja seveda samo za muslimane. To versko pravilo je imelo prvotno moralni smisel, je pa, kakor se pač pogostoma dogaja, postalo stvar forme in običaja. Kakor so Srbi prevzeli premnogo drugih običajev od svojih bivših gospodarjev (obleko, način življenja, socialni položaj žene itd.), so prevzeli tudi tega, ki ima danes značaj demokracije. Ne bi se pa moglo reči, da se ta socialna enakopravnost zrcali tudi v pravnem razmerju posameznika do države. Srbija je bila sicer od leta 1905. naprej parlamentarna država in je izvajanje vse državne oblasti pripadlo političnim strankam; ali v stranki sami niso imeli posa-

mezni pristaši, pa tudi množica pristašev, nikakega vpliva. Celo poslanec stranke ni imel besede, marveč je bila vsa moč v rokah peščice ljudi, ki so odločali v strankinem odboru. Politična moč je bila torej osredotočena v oligarhiji obeh predvojnih strank. Če prelistavamo predvojno srbsko časopisje, ki je objavljalo neprestane korupcijske afere vlade, nimamo vtisa, da je bil vladajočim strankam vedno pred očmi le narodni interes. Motili bi se pa, če bi iz tega sklepali na politično nesposobnost narodnih mas in njej prisojali odgovornost, da so se dolga leta vzdržale na vladi politične organizacije, ki niso imele potrebne kvalifikacije. Srbski politiki so bili vedno mojstri v metodah, kako se zgrabi mase volilcev. Brenkali so na romantične strune, sklicevali so se na svetle spomine narodne prošlosti, ki so bili v narodu živi, obračali so se na svoje volilce kot na potomce kosovskih junakov ter vojščakov iz vojn za narodno samostojnost. Ni težko pridobiti srbskega kmečkega človeka, če govoriš z njim v vaški krčmi pri čaši rakije v njegovem žargonu. Ne bi pa zanikal, da je v mali predvojni Srbiji ves narod čutil kot bi bil ena sama velika zadruha; kdor pozna današnjo Srbijo, bo pritrdil, da je še danes celo za akademsko izobraženega uradnika zelo važno, če je stranka, ki stoji pred njim, „naš človek“ ali ne.

G. Haymann trdi, da tiči odločilni moment, ki je zgodovino Jugoslovanov usmerjal v dveh različnih smereh, v turškem režimu. Iz zgoraj navedenega sledi, da mu v bistvu pritrdimo. Mnenja smo, da ni bila delitev Jugoslovanov na pravoslavne in na katolike za njihov razvoj nič manj usodna. Danes se poznamo med seboj in vemo, da bo v danem primeru Srb ravnal bolj po diktatu subjektivnih impulzov, Hrvat in Slovenec pa po diktatu objektivne norme. Srb bo ravnal korektno, plemenito, če mu bo tako narekoval njegov osebni čut, Hrvat in Slovenec pa zato, ker jima tako velewa socialna in pravna norma. Srb gleda na stvar neposredno, intuitivno, Hrvat in Slovenec bolj skozi prizmo pojmov in norm. Često bo Srb v svojem ravnanju bolj človeški, ker se mu zdi merilo objektivne norme prekruto. Često pa bo zopet pretrd in prekrut, ker ne pozna zavore norme. Menimo, da je vzrok za te razlike v abstraktni sholastični šoli, v kateri smo odrasli katoliški Hrvati in Slovenci, medtem ko pravoslavju ta razvojna faza manjka.

To razliko opažamo seveda najbolj na vseh področjih državnega življenja, ki so normativno urejena, posebno v pravosodju in v upravi. Srbskemu uradniku in sodniku bo težje biti popolnoma objektivni v evropskem smislu. Subjektivni čustveni moment bo pri njegovih odlokih gotovo pomembno soodločal, pa bodisi v korist, ali pa v škodo stranke. Ne mislim pri tem ravno na subjektivnost iz egoističnih vzrokov. Je pač tako, da je človek, čigar ravnanje ne vznikata takorekoč avtomatično iz norme, bolj izpostavljen izkušnji in da lažje omahne kot oni, ki mu daje norma čvrsto hrbtnico. Menil bi, da je ta vzrok koren vseh nesoglasij med nami.

Srb na eni, Hrvat in Slovenec na drugi strani, govore o marsičem, rekli bi, v raznih jezikih, ker gledajo na isto stvar s popolnoma raznih vidikov. Srb bo priznal, da tiči v prečanskem uradniku korektnost, ki se ne najde pri srbskem, ne bo pa zlepa priznal, da je ta korektnost vrlina, temveč jo bo mnogokrat smatral za omejenost človeka, ki ni sposoben misliti preko mrtvega paragrafa in ki je postal do tolike mere stroj, da je prenehal biti človek, češ, to je pač posledica nedemokratske mentalnosti bivšega avstrijskega režima. Dogmatičnost, ki jo razvijajo Hrvati pri zasledovanju svojih političnih pravic, se zdi Srbu ozkosrčna in znak politične nezrelosti. Hrvat in Slovenec pa smatrata nezanesljivost srbskega uradnika in politika za znak moralne slabosti in za nesposobnost, služiti popolnoma nesebično abstraktni ideji.